

Повишаване на качеството в семинарните упражнения по литература

Никола Бенин

Abstract: *The present work is focused on the approaches aimed at raising the quality of education at literature seminars. It stresses the change of the dominating model from representation to interpretation of a piece of literature. Special attention is paid to the possibilities for critical thinking, allowing originality of interpretation of a given literature work. Five major characteristics of critical thinking have been analyzed and supplied with practical examples of their application at seminars of literature.*

Key words: *approach, interpretation, critical thinking.*

В какво се състои същността на университета? Съзнателно започваме по нетрадиционен начин – с питане, нашата статия, за да изтъкнем, че една от най-присъщите му черти е задаването на въпроси. Още повече, че мисленето, според Карл Попър, „поставя всичко под въпрос, включително и самата мисъл, въпроса и процеса на мислене”. (Попър, 1992:214). Не случайно по време на Проторенесанса в Италия се осъществява небивал разцвет на университетите. В средата на XII век се създава Болонският университет, а през XIII век се появяват още девет университета. Те са институцията, която съвместно с различните видове изкуства реализира хуманистичния проект, основаващ се на смяната на **теоцентризма** с **антропоцентризма**.

Университетът се явява своеобразна алтернатива на църквата. Ако в църквата се проповядват готови постулати и се повтарят религиозните канони, то в университета се поставят въпроси и се търсят отговори за мястото и ролята на човека в живота, за протичането на процесите и явленията в природата.

Обучаваме ли ние, осем века по-късно, нашите студенти на уменията да задават въпроси, провокираме и стимулираме ли ги да започват да разсъждават, след като са си поставили въпросителните думи: *какво, къде, как, защо, по какъв начин* и др.? Практиката показва, че при изучаването на литературата чрез лекциите и семинарните упражнения преди всичко се поднасят установени постановки, представят се утвърдените схващания на литературните критици и теоретици. Клишето като литературоведска категория господство в прочита на литературната творба. Отсъства самозадаването на въпроси от студентите и не се проявява оригинално и евристично мислене.

Едно от обясненията, за изгубване на основния смисъл на университета в областта на хуманитаристиката и по този начин приравняването му с говоренето в църквата, е тоталната идеологизация на обучението при социализма.

Наложеният класово-партиен подход при изследването на художествените произведения зададе една рамка, която ограничава възможностите за разнопосочно питане, която управлява менталните нагласи и тълкувателните ракурси. Той се държи императивно, като наставлява, контролира и санкционира разбирането на проблемно-естетическото съдържание.

Избягването на задаването на въпроси е резултат и от манипулативното повтаряне на постановките на “класиците” на марксизма и ленинизма. Всичко се обясняваше с готови непохватими концепции, всичко се проверяваше с истината на доктрината. Услужливите цитати, често пъти извадени от контекста, заместват или съпровождат задължителните научни обобщения. Цитатничеството много лесно подпомага осмислянето на литературата като отражение на живота на човека.

Непрекъснатото повтаряне на постулати допринася за създаването на модела на **репрезентацията**. Обучаемият, независимо дали е ученик или студент не е стимулиран да развива и изявява оригиналното си мислене и се превръща в индивид, който върви уверено по предварително отпканите пътища, без да пита,

без да се озърта, без да спира, за да помисли. Обучаемият е прилежният “зубрач”, който не говори със свой глас. Гласът му е ехо на други гласове.

Технологията на репрезентацията доведе до порочната практика за влизане в университета чрез наизустяване на готови “теми” (научно-тематични съчинения) по литература, научен комунизъм, история и т.н. Репрезентацията и до днес се използва при провеждането на изпити по литература в университета. В часовете за семинарни упражнения по различните литературоведски дисциплини също са организирани на основата на повтарянето на готови постановки и критически разработки.

Нека да припомним сценария на едно семинарно упражнение. В началото на часа студентите възпроизвеждат концепциите, заложили в лекциите. След което обсъждат основни проблеми, теми и образи в литературната творба. Това изясняване на ключовите страни и моменти в проблемно-естетическото съдържание се случва, след като са прочели предварително дадена им критическа литература. Например за разбирането на комичното в романа “Дон Кихот де Ла Манча” студентите конспектират критическите коментари на Гено Генов “Дон Кихот де Ла Манча” и на Мигел де Унамуно “Животът на Дон Кихот и Санчо Панса”.

Съвсем естествено се налага изводът, че липсват промени в стратегията и технологията на преподаването на литература както по време на лекциите, така и при провеждането на семинарни упражнения. Реформите в средното и висшето образование се схващат и осъществяват преди всичко в управленски аспект, в организацията на учебния процес, както и в навлизането на съвременните информационни технологии в обучението. Ето защо в българското образование, като цяло и в частност преподаването по литература, с оглед повишаване на качеството, стои като изключително важна и актуална цел смяна на начина на обучение. Промените в подхода на преподаване ще доведе до възвръщането на изконната мисия на университета – да се задават въпроси.

И в момента се задават въпроси, но те са подчинени на осъществяването на беседата – т.е. преподавателят пита, а студентът отговаря, като повтаря някакви истини. Новите и преди всичко интерактивните подходи предполагат един по-усложнен евристичен диалогов режим както в работата на всеки, така и в комуникацията между преподавател – студент и студент – студент. И още нещо, особено важно и полезно е научаването на студентите да си самозадават въпроси.

Въпросът, който стои пред нас, е какви подходи трябва да се използват, за да може всеки студент в часовете по литература по свой неповторим начин да открие и осмисли ключови социокултурни и антропологични проблеми. Според Илияна Бенина, за да се повиши качеството на обучение по литература, репрезентацията трябва да се смени с **интерпретацията**. Тя пише: “Основен фактор за осъществяването на реформата в хуманитарните ВУЗ-ове и респективно педагогическите университети, с оглед повишаване на качеството на обучение, е разчупване на черупката от застинали методи и форми на преподаване и освобождаването на студентите да откриват и възприемат нещата и явленията в живота съобразно тяхната ценностна система. Тази иновационна стратегия в образованието може да се реализира успешно и ефективно с помощта на използването на интерпретацията, вместо репрезентацията като основен подход за извличане на истината (Бенина, 2000: 395)

В литературознанието съществуват различни теоретични схващания относно различните методи за интерпретиране на художествената творба. По страниците на литературните списания се водят интересни полемки, свързани с дефиницията на самото понятие „интерпретация” и с различните конвенции, които направляват прочитането на литературния текст. Традиционалистите херменевтици защитават тезата, че интерпретирането на литературното произведение има за главна задача да

се разкрие неговият смисъл. М. Х. Еймбъръмз твърди, че една интерпретация е правилна, когато „се доближава най-близо до това, което авторът е искал да каже”. (Abrams, 1997:426). За разлика от тях херменевтиците деконструктивисти са на мнение, че значението, което авторът закодирва в текста, не трябва да бъде основание за една интерпретация. Дж. Хилис Милър схваща интерпретирането като преоткриване на „играта на връзки, повторения и разграничавания вътре в една творба”. (Miller, 1972:11).

През първите часове за семинарни упражнения по литература студентите се запознават с различни литературоведски подходи за интерпретация. Последователно те усвояват същностните идеи на основните теории в литературата като: херменевтиката, структурализма, семиотиката, архетипната митологична критика, феноменологичната и екзистенциалната критика и др. След това на практика интерпретират, включените в учебната програма произведения, като използват разнообразни методи, за да разкрият спецификата на художествената действителност. Особено богати възможности за проявяване на интерпретаторските си способности студентите имат при писането на реферати и курсови работи. Оригиналните изследвания в тях доказват техните мисловни хоризонти и иновационни търсения.

По време на усвояване на технологиите за интерпретация студентите се научават как да разкриват смисъла, как да използват различните модели на четене. Те се ръководят от постановката на Дж. Кълър, който казва: „Изследването на формалните структури е безграничен процес и трябва, ако се очаква да бъде плодотворен, да се основава върху теория за това, как литературният текст функционира”. (Kuller, 1989:109). Нашата задача на преподаватели е да изясним, че литературният текст е система, в която са заложили нравствени, естетически, екзистенциални и философски въпроси. Ето защо прочитът на литературната творба е процес на даване на свой отговор на тези въпроси.

Наред с усвояването и прилагането на различните технологии за интерпретация, студентите разбират, че за да разчетат по един неповторим начин знаците и посланията на дадена творба, трябва да имат **критическо мислене**. В часовете за семинарни упражнения приоритетна наша задача е да им разясним същността и ползотворността на критическото мислене.

Ралф Джонсън дава следната дефиниция на този вид мислене: „Особен вид дейност на ума, която позволява на интерпретатора да достигне до здраво съждение по въпрос, на който трябва да реагира или повярва”. (Johnson, 1985:6). В своята работа за развитието на критическото мислене у студентите се ръководим от същностните му характеристики, определени от Дейвид Клустер. (Клустер, 2002:36-40).

Според него първото и може би най-важното качество на критическото мислене е, че то е *самостоятелно мислене*. Обучаемите трябва да чувстват свободата „да решават сами сложни въпроси”. Както Ралф Джонсън и Дейвид Клустер обвързва критическото мислене с търсене на свой отговор на непрекъснатите множество въпроси, които стоят пред тях. За да изясни необходимостта от самостоятелното мислене, той дава един интересен пример със студентите от един университет в Словакия, на които е чел лекции по американска литература. Неговото учудване е голямо, когато вижда, че те знаят особено много за поета Уолт Уитман. Знаят кога е роден и кога е починал. Знаят заглавията на произведенията му и мястото му в историята на литературата. Познават много добре основните теми в неговата поезия. Но неговото учудване е още по-голямо, когато разбира, че те не са чели стихотворенията му.

Тази абсурдна практика се наблюдава и в нашите университети. Ето защо усилията са ми насочени да провокирам и стимулирам студентите да четат. Ако не

са прочели литературната творба е немислимо да говорим за качество на обучението. Стана традиция първите два часа за семинарни упражнения да се провеждат в библиотеката, където обучаемите се запознават с книгите, които задължително трябва да прочетат и с книгите, които ще ги улеснят да намерят отговор на въпросите, които ще им бъдат поставени и които те сами ще си поставят. Също така моята концепция, че изпитът по литература трябва да бъде устен и да се проведе в библиотеката беше реализирана по време на изпитването на студентите по Нова българска литература. Този първи по рода си експеримент в България за изпитване на студентите по литература, проведен заедно с проф. Славчо Иванов, беше успешен, защото студентите интерпретираха литературните творби и проявиха критическо мислене. Разбира се посредством няколко контролни работи ние бяхме уверени, че студентите предварително са прочели художествените произведения и по време на изпита ги ползваха само, за да могат да разсъждават по проблемите, темите и мотивите, вплътени в тях.

Осъществяването по този начин на учебния процес в семинарните упражнения и иновационното провеждане на изпита са свързани и с втората характеристика на критическото мислене – *информацията е началната, а не крайната точка*.

Третата характеристика е, че *критическото мислене започва със задаването на въпроси, с решаването на проблеми*. Реализирането на практика на тази особеност на креативното и евристичното мислене може да се прояви по различен начин. Ние ще се спрем само на един от тях, който много често се използва в семинарите и тренингите, организирани от неправителствените организации, и който все повече ще навлиза в обучението във ВУЗ. Това е решаването на казуси. По време на едно посещение в Аархус, за запознаване с датската образователна система във висшето образование, имах възможността да наблюдавам как студентите по време на семинари по литература и други хуманитарни дисциплини постоянно умуват върху определени казуси.

В семинарните упражнения, провеждани от мен, също много често на обучаемите се дават да решават различни казуси. Ще спомена само някои от тях – *Защо се бави Хамлет при убийството на Клавдий?*, *Лейди Макбет ли превръща Макбет в убиец и тиранин?*, *Защо Султана от „Железният светилник“ в две сходни ситуации постъпва по два коренно различни начина?* Първият път кани в дома си Стоян Глаушев, като не се съобразява с общественото мнение, а вторият път, съобразявайки се „какво ще кажат хората“, става причинителка на смъртта на дъщеря си Катерина.

Четвъртата характеристика на критическото мислене е, че *търси убедителни аргументи*. От студентите се изисква при интерпретацията на литературните творби да привеждат конкретни доказателства. Така се възпитава у тях нагласата да четат внимателно и задълбочено текста и да отбелязват ключовите моменти, които ще използват за подкрепа на разсъжденията им.

Последната характеристика на критическото мислене е, че то е *социално мислене*. Дейвид Клустер обобщава, че: „Когато обсъждаме, четем, спорим, или оспорваме, когато вземаме или даваме идеи, ние сме ангажирани с един процес, който задълбочава и усъвършенства нашите собствени позиции“. Активните собствени позиции са задължителни за личността, която живее в гражданското общество. Така в обучението по литература се стремим да научим студентите да интерпретират литературните творби и същевременно да възпитаваме у тях нагласи и умения да отстояват собствените хуманистични и демократични възгледи.

Въз основа на тези разсъждения и споделени практики можем да направим няколко обобщения за повишаване на качеството на обучението по литература, за начините, чрез които се прочита достоверно и оригинално художествения текст.

Качеството се постига, когато се премине от репрезентация към интерпретация.

Качеството е възможно, когато студентите притежават критическо мислене. Качеството го има, когато в университета се задават въпроси.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Поппер, К. Открито общество и его враги. М., 1992.
2. Бенина, И. Смяната на подхода на репрезентация с интерпретация – фактор за повишаване качеството на обучението в педагогическите университети. Международна конференция “Качество на висшето образование”. Технически университет – Варна, 27-28 октомври 2000.
3. Abrams, M. H (1997). The Reconstructive Angel. – Critical Inquiry, 3.
4. Miller, J. H. (1979). Tradition and Difference. – Partisan review, 46.
5. Kuller, J.(1989). Structuralist Poetics. London.
6. Johnson, R. H. (1985). Some observations about teaching critical thinking. CT News, Critical Thinking Project, California State University, Sacramento, 4.1.
7. Клустер, Д. Какво представлява критическото мислене. – Критическо мислене, 1. 2002.